

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОЦЕС: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**SCIENTIFIC RESEARCH PROCESS: METHODOLOGICAL ASPECT**

**Бехруз Х.Н., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»**

**Мануїлова К.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»**

Будь-яка наука виходить із загальних методологічних передумов відносності пізнання, шлях якого прокладається завдяки вдосконаленню підходів, принципів, методів дослідження. Сучасний етап розвитку науки вимагає застосування нового рівня методологічних підходів та принципів, обумовлених складним характером систематизації знань про навколишню реальність, що служить її об'єктом. Це повною мірою стосується і гуманітарних, у тому числі правових сфер знань.

В сучасних умовах існує потреба у кваліфікованій організації науково-дослідницького процесу, який має ґрунтовну загальнонаукову та професійну підготовку, що здатний до самостійної наукової творчої роботи, повинен не тільки ефективно застосовувати сучасну методологію наукових розробок, але також вміти впроваджувати їх результати у розроблення програм наукових досліджень.

Сучасною наукою розроблено великий та багатий арсенал методологічних інструментаріїв дослідження. Але успіх науково-дослідницького процесу, значною мірою залежить від ефективного підбору та кваліфікованого застосування цього інструментарію, який в свою чергу визначається предметом відповідного дослідження.

Систематичний розвиток наукових методів виявляється найбільш важливою умовою становлення та розвитку науки як соціальної системи. Їх використання робить процес наукового пошуку потенційно відтворюваною процедурою, що має принципове значення з точки зору забезпечення достовірності результатів дослідження, оскільки останні стають параметрами, що перевіряються.

Методологія правових досліджень – не просто статистичний перелік методів, необхідних для ефективного проведення дослідження, але їх теоретичне обґрунтування – це методи, за допомогою яких дослідник отримує юридично релевантну інформацію, аналізує, інтерпретує та застосовує їх для вирішення проблем і представлення результатів. Основне завдання методології науки полягає у забезпеченні процесу пізнання системою суворо вивірених принципів, методів, правил і норм, що пройшли апробацію. У сучасних умовах швидкого розвитку суспільного життя серйозного значення набуває ефективно налагоджений науково-дослідницький процес, який має високу теоретичну базу, що забезпечує його результативність. Теоретично обґрунтована методологія, яка використовується в науково-дослідницькому процесі, істотно полегшує підготовку проведення та опрацювання такого результату дослідження.

Ключові слова: методологія, наукове дослідження, правові дослідження, науково-дослідницький процес, принципи, методи.

Any science proceeds from the general methodological premises of the relativity of knowledge, the path of which is paved thanks to the improvement of research approaches, principles, methods. The modern stage of the development of science requires the application of a new level of methodological approaches and principles due to the complex nature of the systematization of knowledge about the surrounding reality, which serves as its object. This fully applies to humanitarian, including legal, fields of knowledge.

In modern conditions, there is a need for a qualified organization of the scientific research process, which has a thorough general scientific and professional training, is capable of independent scientific creative work, must not only effectively apply the modern methodology of scientific developments, but also be able to implement their results in the development of scientific research programs.

Modern science has developed a large and rich arsenal of methodological research tools. But the success of the scientific research process largely depends on the effective selection and qualified application of this toolkit, which in turn is determined by the subject of the relevant research.

The systematic development of scientific methods is the most important condition for the formation and development of science as a social system. Their use makes the process of scientific research a potentially reproducible procedure, which is of fundamental importance from the point of view of ensuring the reliability of the research results, since the latter become the parameters to be tested.

The methodology of legal research is not simply a statistical list of methods necessary for effective research, but their theoretical basis is the methods by which the researcher obtains legally relevant information, analyzes, interprets and applies them to solve problems and present results. The main task of the methodology of science is to provide the process of knowledge with a system of strictly verified principles, methods, rules and norms that have passed the test. In modern conditions of rapid development of social life, an effectively established scientific research process, which has a high theoretical base that ensures its effectiveness, acquires serious importance. Theoretically based methodology, which is used in the scientific research process, significantly facilitates the preparation for conducting and processing such a research result.

Key words: methodology, scientific research, legal research, scientific research process, principles, methods.

Розвиток науки походить від збору фактів, їх вивчення, систематизації, узагальнення та розкриття окремих закономірностей до логічної стрункої системи наукових знань, що дозволяє пояснити вже відомі факти та передбачити нові. Шлях пізнання – шлях від живого споглядання до абстрактного мислення. Процес пізнання, як і розвиток науки, починається зі збирання фактів. Але факти власними силами це ще не наука. Вони стають частиною наукових знань у систематизованому, узагальненому вигляді. Факти можна систематизувати за допомогою найпростіших абстракцій – понять (визначень), які є важливими структурними елементами науки. Найбільш широкі поняття – категорії (товар та вартість, форма та зміст тощо). В даний час не тільки сам процес отримання наукових результатів та їх застосування на практиці, але і про-

цес передачі та засвоєння його результатів потребує теоретично обґрунтовану методологію.

Сьогодні, як ніколи існує потреба у організації науково-дослідницького процесу, який має ґрунтовну загальнонаукову та професійну підготовку, що здатний до самостійної наукової творчої роботи, повинен не тільки ефективно застосовувати сучасну методологію нових наукових розробок, але також вміти впроваджувати їх результати у розроблення програм наукових досліджень та їх аналізувати.

Будь-яка наука виходить із загальних методологічних передумов відносності пізнання, шлях до якого прокладається завдяки вдосконаленню підходів, принципів, методів та техніки дослідження. Сучасний етап розвитку науки вимагає застосування нового рівня методологічних підходів та принципів, обумовлених складним характером

систематизації знань про навколишню реальність, що слугує їй об'єктом. Це повною мірою стосується і гуманітарних, у тому числі правових сфер знань.

Методологія (грец. «methodos») – шлях до чогось, процесу (дослідження, дослідження) – розуміється як вчення про способи організації та побудови теоретичної та практичної діяльності людини [1]. Методологія дослідження – це процес прямого підходу за допомогою змішаних типів методів дослідження. На наш погляд ґрунтовним є твердження П. Рабіновича, який дає наступне визначення методології. Під методологією він розуміє систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання під час вивчення державно-правових явищ [2, с. 618]. Методологія допомагає в науково-дослідницькому процесі досягти бажаних результатів. Методологія дослідження відноситься до практичної частини будь-якого окремого дослідження. Дослідник систематично планує науково-дослідницький процес для того, щоб забезпечити дійсний і надійний результат для вирішення цілей і завдань дослідження. У дисертаціях, наукових статтях, науково-дослідницьких роботах висвітлюються аспекти методології дослідження. Змістовна методологія дослідження забезпечує юридично обґрунтовані результати. Для збору даних використовуються плани та методи дослідження. Перша частина методу дослідження полягає у висвітленні дизайну дисертації/тез/статті. Друга частина присвячена якісним і кількісним методам збору даних. Третя частина вказує на загальну структуру дослідження. Методика правового дослідження вказує на правову діяльність з коментарями судової практики. Ця дослідницька стаття може використовуватися як посібник для дослідження протягом періодів дослідження [3].

Досліджуючи методологію юриспруденції Ю. Оборотов зазначає, що можливості сучасної методології дозволяють юриспруденції перейти від вивчення станів її об'єкта, тобто права і держави, до осягнення цього об'єкта в його змінах і перетвореннях. Невипадково в самому розумінні методології як науки про методи помітним стає рух від цього інструментального бачення її призначення до функціональних особливостей методологічного інструментарію. Можна вважати, що відбувається становлення такої методології юриспруденції, в якій для осягнення сучасного правового та державного життя відбувається перехід до наповнення відповідними конструктами змісту методології юриспруденції, визначення її рівнів, напрямів і сфер використання [4]. У цілому йде процес затвердження нової парадигми методології юриспруденції як стійкої дослідної бази, забезпеченої філософськими, загальнотеоретичними та галузевими досягненнями. Тому обмеження методології юриспруденції сферою філософії права або загальнотеоретичної юриспруденції не може бути прийнятним. Якщо методологія визначає взаємодію об'єкта дослідження і юридичної науки, то це стосується різних юридичних наук. У цьому сенсі можна говорити про методологію історії держави і права, методологію міжнародного права, методологію конституційного права, методологію кримінального права тощо.

Такий комплексний (синтетичний) характер методології визначає її існування у всій системі юриспруденції як цілісності, що включає філософські, загальнотеоретичні, галузеві та інші складові. Методологія є обґрунтуванням дослідницького підходу та стосується загальної стратегії чи підходу до проведення дослідження. Методологія правового дослідження є обов'язковою для успішного написання грантового та цілісного дослідження.

Методологія наукових правових досліджень виконує три основні функції: досліджувати юридичну проблему, критично описувати факти та законодавство, пояснювати або тлумачити юридичні проблеми та концепції. У правових дослідженнях методологія сприяє систематичному запиту, який надає інформацію для керівництва юридич-

ними дослідженнями; наукове дослідження принципів та фактів будь-якої теми; допомога дослідникам зрозуміти методи дослідження для відкриття істини та оцінки достовірності результатів дослідження; допомога дослідникам дотримуватися послідовної логіки в дослідженнях та підготувати їх до вирішення можливих викликів з якими вони можуть зіштовхнутись; важливий спосіб накопичення надійних та дійсних знань і дослідження зв'язку між теорією та практикою.

Для дослідника важливо формувати методологію дослідження та зрозуміти припущення, що лежать в її основі. Вони також повинні знати критерії, за якими вони можуть вирішувати, що певні методології будуть застосовані до певних проблем. Методологія дослідження може бути визначена як засіб отримання наукового знання. Його також визначено як засіб збору інформації та даних для досягнення дійсного результату.

Методологія науково-дослідницького процесу – це ефективний спосіб вирішення та дослідження невирішених правових питань або проблем. Методологія дослідження може бути стандартом, процесом або способом проведення дослідження. У ширшому розумінні методологія включає філософію, дослідження, опис або науковий підхід для отримання нових знань. Методологія дослідження – це спосіб системного вирішення проблеми дослідження. Це наука про те, як наукові дослідження проводяться.

Методологія правових досліджень – не просто статистичний перелік методів, необхідних для ефективного проведення дослідження, але їх теоретичне обґрунтування – це методи, за допомогою яких дослідник отримує юридично релевантну інформацію, аналізує, інтерпретує та застосовує їх для вирішення проблем і представлення результатів. Методологія правового дослідження як науково-дослідницький процес може бути застосована для тлумачення або аналізу кодексів, актів, правил тощо, або порівнювати закони різних країн, або порівнювати більше двох муніципальних законів країни, щоб знати наслідки застосування закону чи вплив цього закону на суспільство.

На думку Ю. Баранової методологічні правила – це узагальнені формули, які виражають закономірності організації дослідницької діяльності, встановлюють взаємозв'язок загальнометодологічних і теоретичних настанов та їх координацію з відомостями про предмет порівняльно-правових досліджень та покликані забезпечити однозначність, стандартність та впорядкованість дослідницької діяльності [5, с. 191].

Таким чином, методологія правового дослідження є науковим і системним способом вирішення будь-якого правового питання. Методологія правового дослідження також відноситься до правил тлумачення правових проблем і питань. Це систематична спроба навести аргумент, щоб прийти до правдивого чи точного пояснення предмета, що розглядається. Дослідник повинен належним чином пояснити, чому він використовує певний метод для оцінки результатів дослідження самим дослідником або іншими. Прийняття конкретної методології має впливати з мети дослідження. Розробка методології необхідна у будь-якій сфері діяльності, де так чи інакше можлива раціоналізація її ідеального плану, тому кожна стійка сфера людської діяльності, особливо наука, має свою специфічну методологію.

Методологія дослідження відрізняється від методів дослідження. Під «методом дослідження» зазвичай розуміється певний набір прийомів, підходів та методик досягнення поставлених цілей та задач. Іншими словами, це спосіб, який веде до пізнання. Як окремі методи, так і методологія загалом визначаються вирішальною мірою предметом самої науки. Це є об'єктивний фактор. Проте значну роль відіграють і суб'єктивні чинники. Вони полягають у можливості і здатності дослідника виробляти нові або використовувати на свій вибір старі найбільш ефективні методи дослідження предмета.

Будь-який проект, який спрямований на наукове дослідження проблеми чи сфери життєдіяльності, є суто індивідуальною роботою. Дослідник ставить собі конкретну мету, а методи наукового дослідження виступають способами її досягнення. Будь-яке ґрунтовне дослідження проводиться на основі загальноприйнятої методології.

Систематичний розвиток наукових методів виявляється найбільш важливою умовою становлення та розвитку науки як соціальної системи. Їх використання робить процес наукового пошуку потенційно відтворюваною процедурою, що має принципове значення з точки зору забезпечення достовірності результатів дослідження, оскільки останні стають параметрами, що перевіряються.

В цілому, еволюційний розвиток права, удосконалення правової діяльності, правотворчості та юридичної техніки, а разом з тим критичного осмислення створеного та функціонуючого права ознаменувалося появою особливого виду соціальної діяльності – науково-доктринального, спрямованого на пізнання загальних закономірностей правового життя та еволюції права. Це в свою чергу дало безпосередній поштовх та імпульс до появи основ методології юридичної науки як розділу юридичного пізнання, що займається розробкою та застосуванням тих чи інших способів дослідження права та правової діяльності.

Науковий метод – це система регулятивних принципів, прийомів та способів, за допомогою яких досягається об'єктивне пізнання дійсності в рамках науково-пізнавальної діяльності. Таким чином, метод – це інструмент або техніка, наприклад якісний або кількісний метод. Він також включає інтерв'ю, тематичні дослідження або опитування [6, с. 32].

Шляхом широкого використання загальнонаукових методів в науково-дослідницькому процесі здійснюється вироблення нових знань. Важливим елементом наукового методу, його невід'ємною частиною для будь-якої науки є вимога об'єктивності, що виключає суб'єктивне тлумачення його результатів. Одними з найпопулярніших методів, які використовуються дослідниками для обґрунтування наукових досліджень та своїх результатів є загальнонаукові методи. Найчастіше серед них виділяють – емпіричні методи, загально-логічні методи та прийомів, також евристичні методи. Кожен з даних методів успішно використовується науковцями у своїх наукових дослідженнях, крім того кожен з цих методів активно використовується як самостійно, а також разом, доповнюючи один одного.

До емпіричних методів наукового дослідження можна віднести наступні: спостереження – метод, що передбачає безпосередній контакт дослідника з явищем, що вивчається. Це збір первинної соціальної інформації про об'єкт, що вивчається шляхом спрямованого, систематичного і безпосереднього візуального і слухового сприйняття (відстеження) і реєстрації значущих з точки зору цілей і завдань дослідження соціальних явищ, процесів, ситуацій, що піддаються контролю та перевірці. У процесі застосування методу спостереження ми зіштовхуємося з деякими труднощами. Насамперед це труднощі, які мають суб'єктивний характер, оскільки спостерігач може трактувати вивчені ним явища і процеси через призму своїх особистих поглядів, свого судження, інакше кажучи процес спостереження носить незмінний суб'єктивізм дослідника. Практика досліджень свідчить, що найчастіше спостереження є допоміжним методом збирання інформації. Тобто таким, що використання методу спостереження проявляється тоді, коли виникає необхідність розширити знання про проблему дослідження, при неможливості зібрати достовірну та повну інформацію іншими методами; порівняння – порівняльний метод є основним методом у системі методології правових досліджень, що виступає як сукупність способів та прийомів виявлення, на основі порівняльного вивчення загальних та специфічних закономірностей, виникнення, розвитку, функціо-

нування різних правових систем; описання – вид наукового методу, що є системою процедур збору, первинного аналізу, викладу даних та його характеристик. Описовий метод має застосування у всіх наукових дослідженнях. Гранично широка вживаність описового методу у межах наукового пошуку обумовлюється багатоступеневістю методології сучасного наукового пізнання, в ієрархії якої описовий метод займає первинні позиції після методу спостереження; експеримент – традиційно під методом експерименту розуміють метод пізнання, за допомогою якого в умовах контролю та управління досліджуються явище дійсності. Без експериментального методу у повній мірі не може існувати ні наука, ні державне та суспільне життя, так як експеримент створений та застосовується на практиці для того, або дізнатись який буде висновок та як відреагує суспільство на те, чи інше рішення.

Загально-логічні методи наукового дослідження являють собою сукупність інтелектуальних прийомів задля досягнення істинного знання про реальність, що вивчається. За допомогою даних методів суб'єкт пізнання поступово розкриває внутрішні суттєві ознаки предмета, зв'язки його елементів та їхню взаємодію один з одним. До таких методів можна віднести: індукція та дедукція – індукція як спосіб пізнання полягає у русі думки, що пізнається від даних спостереження та експерименту до їх узагальненням – фактам і науковим законам, від приватного до загального. Дедукція постає як метод, проте за своєю суттю протистоїть індукції, і полягає у побудові логічних умов від загального до приватного підставі відомих загальних закономірностей і властивостей предмета; аналіз та синтез – аналіз – це прийом наукового мислення, що розкриває структуру дослідження та акцентує увагу на їх складових елементах та знаходить характер взаємозв'язку між ними. Синтез – це прийом наукового пізнання, який застосовується з метою узагальнення даних, отриманих внаслідок аналізу різноманітних властивостей та ознак досліджуваних явищ. Аналогія – полягає у проведенні дослідження та обґрунтування висновків щодо схожості двох чи більше предметів дослідження за певними ознаками. Абстрагування – полягає у виділенні ознак і відношення до досліджуваного явища та відволікання уваги від інших ознак. В результаті застосування даного методу створюються різноманітні абстракції та уявлення про досліджуваний предмет.

Евристичні методи дослідження – це система правил, які задають найбільш імовірнісні стратегії та тактики діяльності вирішального, що стимулюють його інтуїтивне мислення у процесі вирішення, генерування нових ідей і на цій основі суттєво підвищують ефективність вирішення певного класу творчих завдань. До евристичних методів наукових досліджень відносять: інтуїція – даний метод являє собою специфічний пізнавальний процес, який допомагає продукувати нове знання. Здатність приходити до висновку за допомогою логічної побудови фактів, допускаючи прогалини у деяких фактах; метод колективного стимулювання – стимулювати – означає спонукати, давати імпульс, поштовх думки, почуття та дії. Певна стимулююча дія вже закладена всередині кожного методу. Але є методи, головне призначення яких – надавати додатковий стимулюючий вплив і як би посилювати дію інших методів, які стосовно стимулюючих (додаткових) прийнято називати основними; метод індивідуального стимулювання – означає суперечка з уявним опонентом та уявний експеримент.

Слід звернути увагу на структуру методів наукового дослідження. Вона включає в себе три самостійних компонента: концептуальний компонент – він являє собою уявлення про одну з можливих форм досліджуваного об'єкта; операційний компонент – тобто норми, правила, принципи, які регламентують пізнавальну наукову діяльність суб'єкта; логічний компонент – правила фіксації результатів взаємодії об'єкта та методів пізнання.

Досліднику необхідно правильно визначити та зрозуміти відмінні характеристики методології для ефективного розгляду об'єкту та предмету дослідження. Він повинен розуміти, якою мірою його дослідницька проблема поділяє характеристики відповідної науки, і якою мірою вона є відмінною. Якщо проблема дослідження є частиною відповідної науки і нарівні з ними, дослідник права, очевидно, повинен використовувати та застосовувати методологію, яка відповідає даному дослідженню. Якщо він має свої відмінні характеристики, він повинен використовувати іншу методологію. Іншими словами, якщо його «відкриття» передбачає ретельний аналіз і творчий синтез різних правових доктрин, концепцій чи принципів, а також оцінку правових доктрин чи закону, або виділення деяких правових принципів із даної безлічі правових матеріалів, він повинен вдатися до методології, що домінує з аналітичними навичками та поєднується з дедукцією та індукцією такого аналізу. З іншого боку, якщо його «відкриття» передбачає вивчення правових інститутів або процесів права, які нібито вимагають емпіричного спостереження за людською поведінкою, він повинен використовувати методологію, відому в даній науці [7].

Отже, успіх наукового дослідження залежить не тільки від правильно підібраної проблематики дослідження, але і від його здібностей правильно аналізувати та син-

тезувати інформацію на основі відповідної методології. Однією з важливих складових для успішного наукового дослідження є правильний вибір методів дослідження. Дослідник, який знає як правильно обрати методи наукового дослідження та як коректно їх застосувати, витрачає менше сил та працює з більшим успіхом, ніж той, який у своєму дослідженні опирається тільки на інтуїцію, або діє методом «спроб та помилок». Успіх наукового дослідження напряму залежить від коректного та правильного вибору методів наукового дослідження. Якісне всеосяжне наукове дослідження не може бути виконано без належно визначених методів та якісного їх застосування, саме вони створюють ґрунтований базис наукового пізнання та стають одним з ключових елементів успішного дослідження. Розуміння методів наукових досліджень допоможе досліднику систематично проводити та писати свої дослідницькі монографії, дисертації чи тези.

Таким чином, у сучасних умовах швидкого розвитку суспільного життя серйозного значення набуває ефективно налагоджений науково-дослідницький процес, який має високу теоретичну базу, що забезпечує його результативність. Теоретично обґрунтована методологія, яка використовується в науково-дослідницькому процесі, істотно полегшує підготовку, проведення та опрацювання такого результату дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехруз Х. Н. Методологічні основи порівняльного правознавства. Конспект лекцій / Національний університет «Одеська юридична академія».
2. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: в 6 т. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. С. 618.
3. Soren C. Legal Research Methodology: an overview. JETIR. Vol. 8. Issue 10. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/355523510_LEGAL_RESEARCH_METHODODOLOGY_AN_OVERVIEW
4. Оборотов Ю. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Юридичний журнал «Право України»*. Випуск 1. URL: <http://meگو.info/матеріал/аспекти-розгортання-методології-юриспруденції-юоборотов>
5. Баранова Ю. О. Роль методологічних правил у проведенні порівняльно-правових досліджень. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 67. С. 186–192. URL: <http://www.apdp.in.ua/v67/27.pdf>
6. Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. Методологія наукових досліджень. Тексти лекцій для студентів галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка, освітньої програми «Економіка довкілля та природних ресурсів» денної форми навчання / Укладачі : Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. Чернігів : ЧНТУ, 2018. 113 с.
7. Vibhute K., Aynalem F. Legal Research Methods. Teaching Material. 2009. P. 44. URL: <https://chilot.files.wordpress.com/2011/06/legal-research-methods.pdf>